

HOMONYMS IN NAIDEN GEROV'S DICTIONARY

Albena Baeva

Bishop Constantine Preslavski School, Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: Modern semantics (semasiology) explores a huge range of issues related to the vocabulary of language and the lexical meaning of the word. In addition to the traditional meaning and significance, the research also includes side meanings, stylistic and emotionally expressive elements of meaning. The denotative meaning, the conceptual meaning of the word is studied, on the other hand the lexical meaning is considered in view of the categorical meaning and significance.

The meaning of the word takes into account the real and figurative meanings, the types of transferences, metaphors, metonymies, synecdoches; types of productivity - expanding and narrowing the meaning, terminologisation and determinologisation, desemantization, phraseologization, archaization, innovation. The relations of words raise questions about the boundaries of polysemy, homosemia, and homonymy; in linguistic paradigmatics various paradigmatic lines such as synonymous, antonymous, hyponymic, typonymic, paronymic with structural character are intensively studied. The semantic paradigm is an expression of the systemic relations in the vocabulary of the language and at the same time a model for the study of the vocabulary of the language.

Homonymy, along with polysemy, is one of the linguistic phenomena that has been studied extensively. The link between homonymy and polysemy has been reported, as has the inability to distinguish between the two. However, the subject of the article is a description of the homonyms in Naiden Gerov's dictionary, not theoretical problems. We start from the understanding that homonymy is a synchronous phenomenon and therefore its more complete inventory presentation is necessary in order to make more generalizing conclusions. The article discusses lexical homonyms.

Keywords: synchrony, homonymy, side meanings, polysemy

ОМОНИМИ В РЕЧНИКА НА НАЙДЕН ГЕРОВ

Албена Баева

ШУ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, България, a.baeva@shu.bg

Резюме: Съвременната семантика (семасиология) изследва огромен комплекс от въпроси, свързани с лексиката на езика и на лексикалното значение на думата. Освен традиционното значение и смисъл в проучванията се включва и странично значение, стилистични и емоционално-експресивни елементи на значението. Изследва се денотативното значение, понятийното значение на думата, от друга страна лексикалното значение се разглежда с оглед на категориалното значение и значимостта.

При значението на думата се отчитат реалните и преносните значения, видовете пренасания, метафори, метонимии, синекдохи; видовете производност – разширяване и стесняване на значението, терминологизация и детерминологизация, десемантизация, фразеологизация, архаизация, иновация. Отношенията на думите поставят въпроси за границите на полисемията, омосемията и омонимията; при езиковата парадигматика усилено се изследват различни парадигматични редове като синонимни, антонимни, хипонимни, типонимни, партонимни със структурен характер. Семантичната парадигматика е израз на системните отношения в лексиката на езика и едновременно модел за проучване на речника на езика.

Омонимията, наред с полисемията, е едно от езиковите явления, които са изучавани много. Връзката между омонимия и полисемия е отчитана, както и понякога невъзможността да се разграничат двете явления. Предмет на статията обаче е описание на омонимите в речника на Найден Геров, а не теоретични проблеми. Изхождаме от разбирането, че омонимията е синхронно явление и затова е необходимо по-пълното му инвентарно представяне, за да се правят по-обобщаващи изводи. В статията се разглеждат лексикалните омоними.

Ключови думи: синхрония, омонимия

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Омонимите в Речника на Н. Геров са около двеста. При изследването не включваме (с малки изключения) т. н. непълни омоними – напр. да (частица) и да (съюз) (вж. Бояджиев, 2011, с. 114) и много други – а, ка, на, ле, са, кош (съществително) и кош (междуметие).

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Съществен въпрос, свързан с омонимията, и поставян от всички, които са изследвали явлениято, е разграничението ѝ от многозначността (срв. Георгиев, 1993, с. 65). Трудностите, свързани с определяне на това, дали се отнася до многозначност или омонимия, са безспорен факт, доказван от различното описание на двете явления в речниците. Фактът, че контекстът сменя двусмислието и при многозначната дума и при омонимите, е отчасти момент, чрез който се приема закономерност на омонимията като езиково явление. Тук приемаме друго становище, а именно, че омонимията не е закономерно явление на езика, за разлика от полисемията. Доказва го не толкова различният път на възникване на омонимите, колкото това, че омонимията по същество е отрицание на езиковите опозиции (Улман, 1952).

По наблюдения на различни изследователи най-податливи на омонимия са думи, състоящи се от един звук или кратки – едносрични. Типични примери са съюзи, предлози, частици или междуметия – а, и, да, под и др. Едносрични омоними в речника на Геров (за пестене на място описваме само с една дума) са: бол, бор, бут, вир, враг, врач, жиг, мъст, пол, пръст, слад, слиз, стръв, съд, слон, сън, сак, той, трът, тръст, кир, кол, конч, чир. Както справедливо отбелязва С. Улман, езикът се стреми в случаите, при които е възможно да има двусмислие, да се освободи от омонимията чрез модификация или субституция (Улман, 1952, с. 228). Но това се установява, след като процесът е извършен. При голяма част от посочените омоними, в по-късни речници (Речник 1976) са отпаднали или единия, или по-рядко и двата омонима. Два омонима са отпаднали от трът, бол, един от сак, вада, жиг, слад, слиз, той, чир, вир, кир. Отпаднали са значения като клеветя, болен човек, болест, разреждам, бяс, жал, сладост и др. При сак е запазен фонетичния му вариант сеч, а съд за държане на вино е отпаднал; при вир е отпаднало значението виреене, растене на единия омоним; при вада – клеветя и т. н. Като цяло основно средство е субституцията с близка дума или синоним, а не модификация. В повечето случаи значенията на омонимите са отдалечени и не създават възможност за двусмисленост. При подобна възможност може да възникне конфликт, напр. при врач – целител, врач – баяч, вражалец, магьосник. В Речник (1976) врач е дадена като многозначна дума със същите значения. С други думи, речникът, описал думите след около 50 години, не е отразил не само възникнал конфликт, но ги е обединил. Може да се предполага, че още тогава двата омонима са остарели и нормално са заместени с близки или синоними – лечител и вражалец, баяч. Разграничение при врач е още по времето на Геров чрез деривация – врачар.

За това, че омонимията е синхронно явление свидетелства и появата на четири омонима срещу два у Геров при пол. И ако у Геров от заети думи турцизмите основно допринасят за омонимията, рядък е случаят с кир – две чужди думи, то руската заемка пол е допринесла за омонимията при пол.

Различни са средствата, които служат за разграничаване на омонимите. У Н. Геров са отбелязани род, число, субстантивация и др. Съществителни от прилагателни се разграничават чрез субстантивация – бол, болен; лице и число – попукаме, нападаме, наставяме, насядаме; безлични 3 л. ед. ч. – вали; крошня – кошница, крошни – мн. ч. – люлка; род – мед и мед (класически пример, описван винаги); противопоставяне на невъзвратни и възвратни глаголи – виря (се), дозобвам (се); определения и изрази – при клон – стъбло на растение и клон – ставам клон, скланям; при сак – сак няма. И фонетични особености, характерни за говорите, също служат за разграничение – чир – цирей, слиз – слуз и др. Средство за разграничение е и деривацията, макар и непълно, срв. вилар и виляр – 1. който прави или продава вили; 2. щърба, окърнена вила; виляр (Герв, 6, с. 52).

Най-големият брой омоними в Речника на Н. Геров са в резултат от деривация – т. н. словообразователни омоними. С оглед на бъдещо изследване смятаме, че е добре да се представи по-голямата част от инвентара: баба, бича, благо, бръзна, бъркам, буча, бачко, белки, бицам, вада, валя, вража, вървя, вредя, вила, вия, гавна, гадя, горя, гостя, гранив, гранило, джигра, дудул, завадя, заваля, завърша, загадя, задавам, заничам, заирам, запламя, запуша, заряда, застаям, засявам, затинвам се, затичам, зелен, змей, избеля, изгуша, изкалям, излиша, изплаквам, изтичам, изчерпя, клепна, клоня, клопам, колна, копан, кореня, куся, липна, лича, ложа, лудина, лунка, луча, лиша, лютя, махалка, махна, мездра, мисур, мръва (ка), мишка, мътя, мякна, набича, набуча, навадя, наведя, навиря, навождам, навиквам, нагадя, наглавя, нагрухам, надавам, надушам, накачам (не), наколвам, намеря, намирам, наплата, напускам, насоча, настоя, натурям, наядя, никна, обикна, опирам, оплаквам, опростя, опуля, ора, ослабвам, отдявам, оток, отрова, оттиквам, паралия, патило, петки, пипна, повадя, повалям, повлекло, погода, погребя, полова, помитам, поникна, поплавя, попрашам, попържам, посмея, посмеша, поспивам, постеля, потичам, потурия, привиквам, пригор, приплата, преболявам, превалям, превирам, превъртам, прегорявам, препасвам, препиране, преплата, пресол, прехрипвам, петина, разпилявам, разпирам, разплаквам, разтрупвам, разтърсвам, разчесвам, ранявам, раста, ружа, речник, редица, сакам, сваря, сговор, синок, склепвам, смеря, сметна, сосам, спия, сплескам, спей, стваря, стеля, стема, стига, стичка, суда, сукна, сякам (не), сякна, тръгна, тумба, турна, туря, тегна, увирам,

угаждам, угар, упраша, урна, утайка, ухилен, халос, хал, хвала, хвуча, храня, черпя, честя, чина, чрясло, чувам, чушкам, шиклосам, шупна, яма, яра.

Справката в по-късни речници показва, че омонимите от едно състояние на езика се представят по различен начин – отпадане на омоними, на омоним, представянето им като многозначна дума. Например сосам в Речника на Геров са четири омонима, в Речник (1976) трите са свързани в многозначна дума, а значението да капна, да изнемоеща на единия омоним е отпаднало. Но малко трудно е да се приеме, че сосам 1. приличам 2. избавям от беда 3. стигам, достатъчен съм, са свързани смислово.

Нормално е остарели думи или схванати по-късно като диалектни думи, които са омоними да отпаднат и да бъдат заместени от техни по-жизнени синоними, напр. стема –мързелив, хайлаз, стема – натрупан сняг – пряспа.

Като цяло впечатлението е, че броят на посочените омоними е намален, било, че са отпаднали някои омоними, било, че са представени като многозначни думи. По-рядко вследствие на заемане се появяват нови омоними – при вила –лятна къща, докато у Геров са два – вила (уред) и самовила.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изводът, който може да се направи във връзка с изследването на омонимите в речника на Н. Геров е, че категорично преобладават словообразователните омоними, глаголи, което е напълно в духа на характера на българския език, в който морфологичното словообразуване е основен начин за поява на нови думи. Дори едно несистемно явление, каквото е омонимията, доказва прозрачния или мотивиран характер като основна тенденция за езика.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин, Л. и др. (1976). Български тълковен речник. София: Наука и изкуство.
- Балкански, Т. (1979). За някои трудности при изучаването на омонимията. – Български език, № 4.
- Балкански, Т. (2020). Към началото на българската лексикография. Терминологичен свод (Езиковаархеологичен прочит). – В: Граматика на духа. Сборник статии в чест на до. д-р Любка Стоичкова по случай нейната 70-годишнина. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 107-110.
- Благоева, Д. (2019). Към концепцията за речник на най-новата лексика в българския език. – В: Сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 510-523.
- Бояджиев, Т. (2011). Българска лексикология. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Георгиев, Ст. (1993). Българска семасиология. Велико Търново: Абагар.
- Герв, Н. (1975-1978). Речник на българския език. Т. 1-6. София: Български писател.
- Калдиева-Захариева, Ст. (2013). Българска лексикология и фразеология. Т. 2. София:
- Любенова, Ел. (1999). Проблеми на омонимията (върху материал от български, руски и чешки език). Автореферат на дисертация за присъждане на научна и образователна степен „доктор“. Пловдив.
- Симеонова, Кр. (2019). Към въпроса за омонимията в терминологията. – В: Отговорността пред езика. Кн. 5. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, с. 140-145.
- Чолакова, Кр. (1959). Омоними в съвременния книжовен български език. – В: Известия на Института за български език. Т. 6.
- Ullmann, S. (1952). *Precis de semantique francaise*. Berne: A. Francke S. A.,